

UOT 159.9

Yaqut Elçin qızı Şərifova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin nəzdində
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecin müəllimi*

XÜSUSİ QAYĞIYA EHTİYACI OLAN UŞAQLAR VƏ “İNKLÜZİV TƏHSİL”

Ягут Эльчин гызы Шарифова

*преподаватель Азербайджанского Государственного Педагогического колледжа при
Азербайджанском Государственном Педагогическом Университете*

ДЕТИ, НУЖДАЮЩИЕСЯ В ОСОБОЙ ЗАБОТЕ И «ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ»

Yagut Elchin Sharifova

*teacher of the Azerbaijan State Pedagogical College at the
Azerbaijan State Pedagogical University*

CHILDREN IN NEED OF SPECIAL CARE AND “INCLUSIVE EDUCATION”

Xülasə. Azərbaycan təhsil sistemində xüsusi qayğıya ehtiyacı olan və xüsusi istedadla malik olan uşaqların yaradıcılıq potensialının inkişafı sahəsində inteqrasiyalı təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində səmərəli işlər, məqsədə müvafiq şəkildə davam etdirilir. “İnküziv təhsil” modeli xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsili ilə yanaşı onların cəmiyyətə uğurlu inteqrasiyasını və inkişafını da nəzərdə tutur. Eyni zamanda, bu model daha geniş kateqoriyadan olan uşaqları əhatə edir. “İnküziv təhsil” yalnız sağlamlıq imkanları məhdud olan, yaxud xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlara deyil, həm də kimsəsiz, valideyn himayəsindən məhrum, çətin tərbiyə olunan, davranışında problemlər olan, zərərli vərdislərə meyl edən, təhsildən kənar qalan, hüquqları pozulan, zorakılığa məruz qalan uşaqlara da aid edilir. Məqalədə qeyd olunur ki, inküziv təhsil sistemində işləyən mütəxəssis özü də inteqrativ təhsil almalı və inteqrativ biliklərə malik olmalıdır. Belə mütəxəssislərin hazırlanmasına bu cür yanaşma indiki yanaşmadan prinsipial şəkildə fərqlənir.

Açar sözlər: *inküziv təhsil, hüquq, valideyn, uşaq, xüsusi qayğı*

Резюме. В системе образования Азербайджана в соответствии с поставленной целью продолжается эффективная работа в направлении повышения качества интегрированного обучения в области развития творческого потенциала детей, нуждающихся в особой заботе и обладающих особыми способностями. Модель «инклюзивного образования» включает в себя обучение детей с особыми потребностями, а также их успешную интеграцию и развитие в общество. В то же время данная модель охватывает более широкую категорию детей. «Инклюзивное образование» предназначено не только для детей с ограниченными возможностями здоровья или нуждающихся в особом уходе, но и для детей-сирот, лишенных родительской опеки, трудно обучаемых, имеющих поведенческие проблемы, склонных к вредным привычкам, детям, которые далеки от образования, с нарушенными правами и подвергающиеся насилию. В статье отмечается, что специалист, работающий в системе инклюзивного образования, должен получить интегративное образование и обладать интегративными знаниями. Такой подход к подготовке таких специалистов принципиально отличается от существующего подхода.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, право, родитель, ребенок, особая забота*

Summary. In the education system of Azerbaijan, in accordance with the goal, effective work continues to improve the quality of integrated education in the field of developing the creative potential of children who need special care and have special abilities. The model of "inclusive education" includes the education of children with special needs, as well as their successful integration and development in society.

At the same time, this model covers a wider category of children. "Inclusive education" is intended not only for children with disabilities or in need of special care, but also for orphans deprived of parental care, difficult to learn, with behavioral problems, prone to bad habits, children who are far from education, with violated rights and subjected to violence. The article notes that a specialist working in the system of inclusive education must receive an integrative education and have integrative knowledge. This approach to training such specialists is fundamentally different from the existing approach.

Key words: *inclusive education, law, parent, child, special care*

Deyirlər ki, bütün uşaqlar eyni doğulur, amma bu doğru deyil. Bəziləri ağır fiziki qüsurlarla doğulur.. Onlar təbii xüsusiyyətlərinə görə uşaqların top oynadığı, qaçdığı və tullandığı, sonradan aşıq olduğu adi cəmiyyətə inteqrasiya etməkdə çətinlik çəkir, bəzən isə ümumiyyətlə bu alınmır... Əlil bir uşaq üçün yuxarıda göstərilənlərin hamısı əlçatmaz bir dünyadır, daxil olmaq çox çətin, demək olar ki, mümkün deyil... Azərbaycanda da dünyanın bir çox ölkələrində olduğu kimi fiziki və əqli qüsurlu uşaqlar var. Belə uşaqların sayının artmasının səbəbi genetik qabiliyyətlər, ətraf mühitin zədələnməsi, həyat tərzinin çətinliyi, spirtli içkilər, zərərli vərdişlər və s. ola bilər. Və belə uşaqların normal inkişafı üçün, cəmiyyətə normal adaptasiyası üçün sosial və emosional çoxsaylı inklüziv müəssisələr yaradılmalıdır. Belə ki, onu da deyə bilərik ki, bu kontekstdə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlara erkən hərtərəfli yardımın göstərilməsi inklüziv təhsilin əsas vəzifəsidir. İngilis dilində "include" sözü "daxil olmaq", "kompozisiyada olmaq", "örtmək" deməkdir. "İnklüzion" termini təkcə təhsilə aid deyil, həm də insanın cəmiyyətdəki yerinə yeni baxışı ifadə edən termin kimi təqdim olunur. Inklüziv hesab olunan belə uşaqlara xüsusi yanaşma lazımdır, onlara müxtəlif modifikasiyalar və hansısa yolla məlumat ötürmə variantlarını bilmək lazımdır. Inklüziv təhsil sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsil hüququnun həyata keçirilməsini, bütün uşaqların təhsil müəssisələrində təhsil alması üçün bərabər imkanların yaradılmasını, dövlət himayəsində olan uşaqların sosial müdafiəsinin genişləndirilməsini, bütün ölkə üzrə qeydiyyat alınmasını və bütün uşaqların təhsilə cəlb olunmasını nəzərdə tutur. Onların təhsili üçün bütün maddi və texniki bazanın müasir standartlarına cavab verən avadanlıqlardan istifadə edilməlidir. Amma onu da çox təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, xüsusi şəraitlər olsa belə, bəzən fiziki və əqli qüsurlu olanlar bundan yararlanı bilmir. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının

Qanununda göstərilir ki, dövlət cinsindən, irqindən, dilindən, dinindən, siyasi əqidəsindən, milliyətindən, sosial vəziyyətindən, mənşəyindən, sağlamlığından asılı olmayaraq hər bir vətəndaşa təhsil almaq imkanlarının yaradılmasına təminat verir. Həqiqət budur ki, gələcək nəsillərin nümayəndələri arasında sağlam uşaqlarla yanaşı, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar da yetişir. Inklüziv təhsil bu uşaqlar üçün müəyyən imkanların açılmasını nəzərdə tutur. Bu təhsil öz məzmununa görə cəmiyyətə çıxmaqdan, ünsiyyətdən, sosiallaşmadan, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların dərin şəxsi problemləri əsasında təhsilə cəlb edilməsindən ibarətdir. Xüsusi təhsilin əsas çatışmazlığı isə məhdud sensor və intellektual qabiliyyətə malik uşaqların qapalı formada, reallıqdan uzaq təhsil və tərbiyəsidir. Bu cür təlim uşağın diqqətini onun qüsurlarına yönəldir, ünsiyyətini məhdudlaşdırır və çətinləşdirir. Tədqiqatçılar isə hesab edir ki, sağlamlıq imkanları məhdud və inkişafında problem olan uşağın tərbiyə və təhsilində ən mühüm məsələ, sağlam analizatorların işə salınması ilə həyata inteqrasiya və çatışmazlığın sosial kompensasiyasıdır. Xüsusi qayğıya ehtiyac olan uşaqlarda bir çox xüsusiyyətlərinə görə digər normal uşaqlara bənzəyirlər, onlar kimi oynamağa, sevinməyə və sevilməyə, qayğıya və s. kimi müsbət xüsusiyyətlərə ehtiyacları var. Onların da zorakılıq və şiddət olmayan, səxavətli və gözəl, şad və firavan, sakit bir həyata ehtiyacları var. Ona görə də bu uşaqların kiçik yaşlarından inklüziv təhsilə cəlb edilməsi vacib amillərdən biridir. Inklüziv təhsil əqli və ya fiziki cəhətdən zəif uşaqlara məktəbəqədər və ümumi təhsil müəssisələrində təhsil almağa imkan verən inteqrasiya prosesidir. Yerli icmalar inklüziv təhsilin, təhsil sisteminə xüsusi dəstək xidmətlərinin göstərilməsinin köməyi ilə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (əlil) uşaqların həmyaşıdları ilə birgə oynaması, təhsil alması, inkişafı üçün şərait yaradır. Inklüziv təhsil uşaqların müstəqil fərdlər olduğunu və təhsil zamanı onların hər birinin öz ehtiyaclarını

qəbul edən metodologiyaların işlənilib hazırlanmasına yönəlib.

Bir çox ölkələrdə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar tipik uşaqlar ilə birlikdə ümumtəhsil məktəblərində təhsil alır və uşaq bağçalarına gedirlər. Bu cür inteqrasiyaya inklüziv təhsil deyilir. Inklüziv təhsilin inkişafı dünyanın bir çox ölkələrinin siyasətinin prioritetlərindəndir. BMT-nin İnsan Hüquqları konvensiyasına görə bütün uşaqlar üçün bərabər təhsil almaq imkanlarının yaradılması və əlil uşaqların cəmiyyətə inteqrasiyası dövlətin üzərinə düşür.

“İnklüziv təhsil” anlayışı bizim ölkəmiz üçün bir qədər yeni olmasına baxmayaraq, artıq müasir təhsilin ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil edir. 2004-2005-ci tədris ilindən başlayaraq Azərbaycanın bir sıra ümumtəhsil məktəblərində və məktəbəqədər xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların inteqrasiyası həyata keçirilir, inklüziv komponentli siniflər yaradılır. Hazırda bu problem üzrə araşdırmalar Azərbaycan təhsil sisteminə uğurla davam etdirilir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 3 fevral 2005-ci il tarixli 20 nömrəli qərarı ilə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsilinin təşkili üzrə inkişaf proqramı (2005-2009-cu illər) ölkədə inklüziv təhsil modelinin sınaqdan keçirilməsinə böyük imkanlar yaratdı. 2005-ci ildən bu proqram əsasında Respublikanın müxtəlif orta ümumtəhsil məktəbləri və məktəbəqədər təhsil müəssisələrində “İnklüziv Təhsil Pilot Layihəsi”nin icrasına başlanıldı.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün təlim strategiyaları içərisində təlim prosesinin diferensiaslaşdırılması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Məlumdur ki, təhsil sistemində həyata keçirilən islahatların əsas məqsədlərindən biri, təhsilalanların maraqlarını və qabiliyyətlərini nəzərə alaraq onların inkişafını təmin etmək üçün səmərəli təlim prosesinin qurulmasıdır.

Təlim prosesinin müasir konsepsiyasında göstərilir ki, təhsilalanların gələcək fəaliyyətə hazır olmaları, onların fərdi qabiliyyəti və daxili tələbatı ilə müəyyən edilir və bu hazırlıq tam şəkildə xaricdən təmin oluna bilmir. Ona görə də müasir təhsil sisteminin başlıca vəzifəsi şəxsin təhsil ehtiyaclarının ödənilməsinə yönəldilməli, başqa sözlə, fundamental fəaliyyətin elmi əsaslarını təşkil edən diferensiaslaşdırılmış təlimin

təşkili həyata keçirilməlidir. Diferensiaslaşdırma, eyni zamanda təhsilalanların fəallıq, sərbəstlik kimi fərdi xüsusiyyətləri ilə qarşılıqlı əlaqədə olub, bu keyfiyyətlərin inkişafını təmin etməklə yanaşı, həm də onun təhsil səviyyəsinin yüksəlməsinə geniş imkanlar açır.

Dünyanın bir çox ölkələrində inklüziv təhsilə cəlb edilmiş uşaqlar var. Belə ki, İspaniyada əlilliyi olan uşaqlar həmişə ümumi məktəblərdə təhsil alıblar. Almaniyada əlil uşağın hamı ilə bərabər əsasda istənilən növ təhsil müəssisəsini seçmək hüququ qanunla təsdiqlənir. Uşaqlar həm adi məktəblərə, həm də ixtisaslaşdırılmış məktəblərə qəbul olunurlar. Böyük Britaniyada dövlət xüsusi uşağın ailəsi ilə mütləq əlaqə saxlayır, əlilliyi olan yetkinlik yaşına çatmayanların təhsil alması üçün şərait yaradır. Dövlət xüsusi uşağın ailəsi ilə mütləq əlaqə saxlayır, tibbi yardım almaq və reabilitasiya tədbirləri üçün şərait yaradır. İsveçdə isə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün bütün xidmətlər pulsuz göstərilir. İsveç Səhiyyə Qanunu ayrıca fəsilə bələdiyyə orqanlarının əlilləri pulsuz texniki avadanlıqla təmin etmək öhdəliyini müəyyən edir. Regional şuraların xüsusi işçiləri var ki, onlar mütəmadi olaraq əlillərin olduğu ailələrə baş çəkir və uşağa lazım olan hər şeyi ziyarət jurnalına yazır. Əlilliyi olan hər bir uşaq üçün psixoloqlar, terapevtlər, peşə terapevtləri, müəllimlər, məşq terapiyası mütəxəssisləri daxil olmaqla bütöv bir qrup yaradılır. Uşağın sağlamlığına nəzarət etmək və ünsiyyətdə yaxud öyrənməkdə çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə kömək etmək vəzifəsi durur. Kimsəsiz uşaqlar da diqqətdən kənar qalmır. Onlar bələdiyyə büdcəsindən maliyyələşən sosial ailələrdə yaşayırlar.

Araşdırmalar nəticəsində Azərbaycan təhsil sistemində də xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün 25 xüsusi məktəb fəaliyyət göstərir. Onlardan 18-i internat tipli məktəb, 7-si isə xüsusi məktəblərdir. Bu məktəblərdə ümumilikdə 5535 şagird təhsilə cəlb olunmuşdur. Dövlət tərəfindən təsdiq olunmuş proqram xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsil hüquqlarının yerinə yetirilməsi, inteqrasiyalı (inklüziv) təlimə keçidin reallaşdırılması, təhsil müəssisələrində bütün uşaqların təhsili üçün bərabər imkanların yaradılması, dövlət himayəsində olan uşaqların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, müvafiq təsnifata uyğun olaraq xüsusi qayğıya ehtiyacı

olan bütün uşaqların ölkə üzrə qeydiyyatının aparılması və təhsilə cəlb edilməsi, xüsusi təhsil müəssisələrinin maddi-texniki və tədris bazasının müasir standartlara uyğunlaşdırılması kimi məsələlərin həllinə xidmət edir. Bundan başqa, Nazirlər Kabinetinin 13 yanvar 2010-cu il 5 nömrəli qərarı ilə Təhsil Nazirliyinin nəzdində "Uşaqların Müdafiəsi İdarəsi" yaradılmışdır.

Proqramın icrası ilə əlaqədar 2005-ci ildən "Dünyaya baxış" təşkilatı, YUNESKO və Beynəlxalq Tibb korpusu ilə 3 inklüziv təhsil layihəsi həyata keçirilməyə başlanmışdır. Bu layihələr Bakı, Sumqayıt, Mingəçevir şəhərlərində və Yevlax rayonunda 14 məktəbi, 14 uşaq bağçasını və 100-dək məktəbəqədər və məktəb yaşlı xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşağı əhatə etmiş və valideynlər arasında maarifləndirmə işləri gücləndirilmişdir.

Inklüziv siniflərdə və qruplarda çalışan bir çox pedaqoq (müəllimlər və pedaqoq) müəllim köməkçiləri ailələrdə işləmə vərdişlərinə malikdirlər. Ancaq təəssüf ki, bizim ölkəmizdə valideynlərlə iş metodu bəzi xarici ölkələrdən fərqli olaraq kifayət qədər yaxşı işlənməmişdir. Bunun səbəbi uşağın təhsili üçün məsuliyyətin əsas hissəsini təhsil müəssisəsi tərəfindən köhnə ənənələrə söykənən fikirlərin olmasıdır. Ancaq müasir təhsil hər gün sübut edir ki, məhsuldar və mükəmməl təhsil və uşağın tərbiyəsi yalnız ailə və təhsil müəssisəsinin əməkdaşlığı şəraitində mümkündür.

Inklüziv təhsil sistemində işləyən mütəxəssis özü də integrativ təhsil almalı və integrativ biliklərə malik olmalıdır. Belə mütəxəssislərin hazırlanmasına bu cür yanaşma indiki yanaşmadan prinsiplial şəkildə fərqlənir. Inklüziv təhsil sistemi ilə əhatə olunan problemlə uşaqların təhsilinin əsas nəticəsi onlarda mükəmməl bilik, bacarıq və vərdişlər sisteminin yaradılması deyildir. Burada əsas odur ki, təhsilin bütün pillələrində, asudə vaxtlarında, gələcəkdə iş zamanı, müxtəlif sosial funksiyaları həyata keçirəndə və s., bir sözlə böyük həyatda, cəmiyyətdə baş verən bütün sosial proseslərdə belə uşaqların bərabər iştirak etməsidir. Ona görə də bu sistemdə işləyən bütün mütəxəssislər sosial cəhətdən baş verən reallıqları çevik mənimsəməli, müxtəlif, bəzən qeyri-standart və gözlənilməz məsələlərin adekvat həlli yollarını tapa bilməlidirlər.

Inklüziv təhsil məsələlərin həllinin yükü əsasən kütləvi təhsil sisteminin üzərinə düşür, lakin kütləvi təhsil sisteminin bu məsələləri həll etməsi üçün nə sistemli texnologiyası, nə aparıcı qüvvəsi və ən əsası konsepsiyada inklüziv təhsil məsələlərini əks etdirən əlavələri var.

Hazırda Azərbaycan təhsil sistemində xüsusi qayğıya ehtiyacı olan və xüsusi istedadla malik olan uşaqların yaradıcılıq potensialının inkişafı sahəsində integrasiyalı təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində səmərəli işlər məqsədomüvafiq şəkildə davam etdirilir.

Uşaq ailədə həm fiziki, həm də sosial tərəfdən inkişaf edir. Ailə uşağın təliminə, inkişafına cəlb olunan ilk müdafiə mühitidir. Ailə üzvləri xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşağın həyatında əvəzolunmaz simalardır. Uşaqların həyatında əsas rol oynayan valideynlərin öz övladlarını hər kəsdən daha yaxşı tanıması şübhə doğurmur.

Müəllim və valideynlərin birgə əməkdaşlıq fəaliyyəti zamanı onların bilik və ehtiyatları birləşərək, uşaqlara müsbət və əhəmiyyətli dərəcədə xidmət göstərir. Valideynlər daha çox etibar etdikləri müəllimlərin təcrübələrindən yararlanmaq üçün onlara meyl edirlər. Müəllimlər də zamanla qazandıqları təcrübələri valideynlərlə bölüşməkdən böyük məmnuniyyət duyurlar. Müəllim qarşısında duran vəzifə valideynlərin öz qüvvə və imkanlarına, inamlarına yardım etməkdən ibarətdir.

Ailələr bir-birindən fərqləndiklərinə baxmayaraq, onların hamısı xüsusi qayğıya ehtiyacı olan, uşaqların xoşbəxt gələcəklərini arzulayan valideynlərdir. Onlar istəyirlər ki, övladları özlərini:

- uşaq birliyinin üzvü kimi hiss etsinlər və onların dostları olsun;
- tipik uşaqlar ilə eyni imkanlara malik olsunlar;
- tipik uşaqların təhsil aldıkları məktəbə getsinlər;
- təhlükəsiz mühitdə yaşasınlar;
- həyatlarından zövq alsınlar;
- müstəqil olsunlar;
- cəmiyyətin fəal üzvü olsunlar.

Valideynlərlə münasibətləri möhkəmləndirmək və səmərəli əməkdaşlıq yaratmaq üçün müəllimlər və onların köməkçiləri ailələrlə işləmə vərdişlərinə malik olmalı və onlarla mütə-

medi səmərəli iş aparmalıdırlar. Bu münasibətlərin formalaşmasında valideynlərə aşağıdakı yardımlar göstərilir:

1. Sosial və emosional yardım;
2. İnformasiya mübadiləsi;
3. Həvəsləndirmə;
4. Uşaq və valideyn arasında qarşılıqlı münasibətlərin yaxşılaşdırılması.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların inkişafı və təlim prosesində, ailələrlə səmərəli əməkdaşlığın qurulması üçün müəllimlər aşağıdakı xüsusi strategiyaları nəzərə almalıdırlar:

➤ İnformasiya mübadiləsi zamanı valideynlər öz uşaqları haqqında tam məlumat verir və eyni zamanda, valideynlər bir-biri ilə tanış olurlar. Bu zaman sosial və emosional sahələr üzrə valideynlərə kömək edən pedaqoq və mütəxəssislərlə tanış olurlar.

➤ Sosial emosional yardım zamanı mütəxəssislər valideynlərə uşaqlar və uşaqların davranışı haqqında məlumat verməklə onları ruhləndirməlidir.

➤ Uşaqların təlimində valideynlərin iştirakı həvəsləndirilməsi xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlarla ünsiyyət və onların bir-biri ilə münasibət və davranış vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi ilə nəticələnir.

Uşaq və valideynlər arasında qarşılıqlı münasibətlərin yaxşılaşdırılması çərçivəsində aşağıdakı prioritet istiqamətlərə xüsusi fikir verilməlidir:

➤ Uşağın tərbiyəsində valideynin qayğısı, vərdişlərinin inkişafı və ailələrlə səmərəli əməkdaşlığın yaradılması;

➤ Uşağın sosial və emosional inkişafının təmin edilməsi;

➤ Dil və nitq vərdişinin inkişafı;

➤ Evdə valideynlərin uşaqla məşğul olmaları üçün mənbələrdən və müvafiq materiallardan istifadəyə kömək göstərilməsi;

➤ İnküziv təhsilin inkişafı üçün, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün ailələri ilə işləyən müəllimlərə və digər peşəkarlara, müntəzəm tövsiyələrin verilməsi.

Ailələri dəstəkləmək məqsədi ilə uşağa qayğı göstərmə proqramları yaradılarkən müxtəlif səbəblər üzündən erkən müdaxilə proqramlarına başlanılıb. Ailəyə dəstək məsələsi həmişə müdafiə edilib, lakin erkən müdaxilə problemi, qüsurlu və yaxud əlilliyə məruz qala biləcək

uşaqlara yardım göstərmək kimi fundamental funksiya ilə əlaqədardır. Ailəyə göstərilən xidmətlərin əksəriyyəti iki əsas kateqoriyaya bölünür: güclü təhsil və ailənin dəstəklənməsi.

Təhsilin gücləndirilməsinə yönəlmiş fəaliyyət evdə uşağın dərk etmə, dil, sosial hərəkət və şəraitə, uyğunlaşma xüsusiyyətlərinin formalaşdırılması haqqında fikrə əsaslanır. İş prosesində bu mühitə valideyn – uşaq, ailənin digər üzvləri, eləcə də yaşlılar arasındakı qarşılıqlı münasibətlər tədqiqat və stimullaşdırma üçün imkanlar, qonşular tərəfindən göstərilən təsir daxildir. Burada proqramlar uşaqlarla ailədaxili münasibətlərin keyfiyyətə yüksəldilməsinə yönəldilmişdir. Bu proqramların məqsədi valideynləri övladları ilə qarşılıqlı münasibətlərin keyfiyyəti, tipi və məzmunu ilə bağlı bir sıra vərdişlərə təmin etməkdir ki, bunlar ümumi inkişafın sürətlənməsinə yardım etsin.

Ailənin dəstəklənməsinə yönəlmiş fəaliyyət ailəyə qüsurlu uşağı böyütməkdə verilən dəstəkdən ibarətdir. Ailənin dəstəklənməsi üçün hazırlanmış xidmətlərin ilkin məqsədi uşağın inkişafı ilə bağlı müəyyən vərdişlərin öyrədilməsi deyil, ailəyə qüsurlu uşaq ilə bağlı qarşılaşdıqları çətinliklərin öhdəsindən gəlməkdə və onlara uyğunlaşmaqda kömək etməkdir.

Erkən müdaxilə təhsilin gücləndirilməsi və ailənin dəstəklənməsi proqramları çox vaxt qarşılıqlı sürətdə bir-birini tamamlayır. Davranış problemləri ilə bağlı müəyyən vərdişlərin və təcrübələrin aşılması təhsildə olduğu kimi, ailənin dəstəklənmə ehtiyacını da ödəyir.

Ümumiyyətlə, erkən yaş dövrü üçün nəzərdə tutulmuş qayğı və təhsil ilə məşğul olan mütəxəssislər anadan olandan 8 yaşınadək uşaqlara xidmət göstərirlər. Körpə uşaqlara (yaşı 36 aydan az olan) göstərilən xidmətlərə məktəbəqədər uşaqlara (36 aydan yuxarı) göstərilən xidmətlər arasında fərq qoyulmalıdır. Fərdiləşdirilmiş ailə xidmət planına əsasən aşağıdakılar göstərilməlidir:

1. Uşağın fiziki, dərk edici, ünsiyyət, sosial emosional və uyğunlaşma davranışlarında inkişafın hazırkı səviyyəsinin təsvir olunması;

2. Ailədə uşağın inkişafını gücləndirə biləcək imkanların, prioritetlərin və problemlərin təsviri;

3. Uşaq və ailənin məqsədləri üçün nəticələr, meyarlar, prosedurlar və hər şeyin vaxtılı vaxtında həyata keçirilməsi;

4. Uşağın və ailənin ehtiyaclarına cavab verən vacib, erkən müdaxilə xidmətlərinin təsviri;

5. Xidmətlərin həyata keçirilmə vaxtı, intensivliyi və müddəti;

6. Lazımı xidmətlərin əldə olunmasında ailələrə yardım edən xidmət koordinatorunun adı;

7. Körpə və təzə yeriməyə başlayan uşaqlar üçün nəzərdə tutulan xidmətlərdən məktəbə-qədərki xidmətlərə keçid prosesində uşağa və ailəyə yardım etmək;

8. Erkən müdaxilənin həyata keçirildiyi təbii şəraitin (məsələn, ev, uşaq, qayğı mərkəzləri) təsviri.

Bu vacib şərtlər ailəyə yönəlmiş erkən müdaxilə xidmətlərinə öhdəliyi əks etdirir.

Uşağın tam vəziyyətinin qiymətləndirilməsi əhatəli və hərtərəfli olmalıdır. Peşəkarların qiymətvermə prosesi valideynlərin bu prosesdən tələb etdiklərinə cavab verməlidir.

Xüsusi ehtiyacı uşaqların inklüziv təhsil sisteminə cəlb olunmuş valideynləri, müəyyən hüquqlara malikdir:

➤ Valideynin öz övladının təhsil müəssisəsi, müəllimi və uşağın təlim işinə cəlb olunmuş digər peşəkarlar haqqında məlumatla malik olmaq hüququ vardır;

➤ Valideyn tədris müəssisəsinin, pedaqoqun və məktəbəqədər psixoloqun onun övladına münasibətdə hansı dərəcədə səy göstərmələri haqqında ətraflı şəkildə məlumatlandırılmalıdır;

➤ Valideynlər fərdi təlim planının inkişafına cəlb olunmalıdır;

➤ Valideynlər yetkinlik yaşına çatmayan övladları üçün təlim-tərbiyə müəssisəsini seçmək hüququna malikdirlər. Inklüziv təhsil metodikası haqqında valideynə məlumat verilməlidir;

➤ Valideynlərin öz övladlarının hüquqlarını müdafiə etmək, təhsil müəssisəsinin idarə edilməsində iştirak etmək hüququ vardır.

Valideynlərin öz hüquq və vəzifələrini bilmələri, tədris müəssisəsi ilə əməkdaşlığın inkişafına kömək edir. Bu işi daha da asanlaşdırmaq üçün cəmiyyətin üzərinə düşən əsas vəzifələrdən biri onlara bacardıkları köməkliyi etməli, onlara hər işdə dəstək olunmalıdır. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanlara motivasiya olmaq ən önəmli faktorlardan biridir. Əksi olduğu zaman, nəticədə digər uşaqlarla ünsiyyət qurmaqda çətinlik çəkir və özlərini cəmiyyətdən təcrid olunmuş hiss edirlər. Bunun da əsas səbəbi di-

gər uşaqlarla ünsiyyətin olmamasıdır, onların cəmiyyətə adaptasiyası çətinləşər və ya ümumiyyətlə olmayıb, özünəqapanma baş verə bilər. Özünəqapanmaların sonu isə çox zaman müxtəlif fobiyalara, hətta ölümə qədər aparıb çıxarda bilər. Bütün bunları nəzərə alıb, xüsusi qayğıya ehtiyacı olanlara dəstək olub onlara sözün həqiqi mənasında qayğı göstərmək lazımdır. Məgər azdırmı xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar sırasında olan istedadlı uşaqlar? Bu istedadlarını üzə çıxarmaqda onlara mane olmağa haqqımız varmı? Bəli, birinci elə məhz özümüzdən başlamalıyıq ki, bizdən sonrakı nəsillərə də örnək olaq və mənəcə, birlikdə onlara həmişə kömək etmək, dəstək olmaq borcumuzdur. Sağlam gələcək və sağlam cəmiyyət, gözəl Azərbaycan naminə biz birlikdə güclüyük!!!

Beləliklə, onu deyə bilərik ki, inklüziv təhsil xüsusi qayğıya ehtiyacı olan bütün insanlar üçün vacib amillərdən hesab edilir. Onların yaşamağı, onların həyata sevgi dolu baxması üçün inklüziv təhsil vacibdir, məqsədi müəyyən bir sosial statusa sahib olmaq və sosial əhəmiyyətini təsdiqləməkdir. Lakin bilik əldə etmək, bu biliyi təkmilləşdirmək, öz ictimai əhəmiyyətini təsdiqləmək, cəmiyyətdə müəyyən mövqe tutmaq arzusu heç də hamı üçün reallığa çevrilmir. Bu insanlar arasında sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar da var. Bizim öyrəndiyimiz inklüzivlik bu uşaqlar üçün müəyyən imkanların açılmasını nəzərdə tutur. Inklüziv – ingilis dilindən tərcümədə “daxilətmə”, “giriş”, “daxil olmaq” deməkdir. Inklüzivlik əlilliyi olan təhsil alanların özünə inamını artırmaq, eləcə də onları digər uşaqlarla birlikdə məktəbdə təhsil almağa həvəsləndirmək cəhdidir. Inklüziv yanaşma uşaqların təhsil ehtiyaclarının dərk edilməsini və təhsil prosesində tam iştirak etməklə təhsildə seqreasiya və ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasını, ictimaiyyətin cəlb edilməsi yolu ilə bu ehtiyaclara uyğun xidmətlərin göstərilməsini tələb edir. Inklüziv təhsil, təhsilalan hər kəsə uşaq bağçasında, məktəbdə və universitetdə böyük həvəslə məktəbəqədər və məktəb həyatında iştirak etməyə imkan verir... Sonda isə onu deyə bilərik ki, Azərbaycan da inklüziv təhsilə və xüsusi qayğıya ehtiyac duyan uşaqlara önəm verən ölkələr sırasına aiddir və belə uşaqlar daima diqqətdə saxlanmalı, onları digərlərindən fərqləndirilməməli, cəmiyyətdə olduqları kimi qəbul etməliyik.

Problemin aktuallığı. İnküziv təhsillə bağlı mövzuların səmərəli mənimsənilməsində, müstəqil işlərin imkanları araşdırıldığından aktuallıq kəsb edir.

Problemin elmi yeniliyi. İnküziv təhsil ilə bağlı mövzuların səmərəli mənimsənilməsində müstəqil işlərin imkanları diqqət mərkəzinə gətirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Uşaq inkişaf metodikası. Bakı: Açıq cəmiyyət institutu, 2011.
2. Əlil şəxslərin haqları konsepsiyası. Nyu-York: BMT-18 dekabr.
3. E. Kərimova, S. Qasimov, İ. Sultanova, T. Ağayeva. İnküziv təhsil. Bakı, 2006.
4. Xüsusi təhsil müəssisələrinin nizamnaməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 10 may 2022-ci il tarixli, 078 nömrəli qərarı.
5. İnküziv təhsil üzrə metodik vəsait. Bakı: Müasir Təhsilə və Tədrisə Yardım Mərkəzi, 2010.
6. Q. Hüseyinov, L. Şərəfxanova, S. Məmmədova, Ü. Mikayılova. İnküziv təhsil. Bakı, 2010.
7. L. İmanova. Korreksion pedaqogikanın müasir məsələləri. Bakı, 2012.

E-mail: yagut.sharifova@mail.ru

Rəyçiər: *ped.ü.fəl.dok.* **L. İmanova,**
ped.ü.fəl.dok. **S. İsgəndərova**

Redaksiyaya daxil olub: 19.07.2022